

# ਸੰਵਾਦਕੀ

**ਸੰਵਾਦ** ਦਾ ਸਤਾਰ੍ਹਵਾਂ ਅੰਕ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਕ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ 150 ਸਾਲਾ ਜਨਮ-ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਤੇ ਵਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਇਸ ਚੜ੍ਹੇ ਸਾਲ ਬਾਬੇ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਵੀ 850ਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਸ਼ਾਇਰ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤੀਜੀ ਜਨਮ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾ ਕੇ ਹਟੇ ਹਾਂ। ਸੋ ਇਹ ਸਾਲ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਨਮ-ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਲ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਮੌਕੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

**ਸੰਵਾਦ** ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਸੰਵਾਦ ਦੀ ਨੀਤੀ ਮੁਤਾਬਕ ਪਹਿਲਾ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਮਰਹੂਮ ਡਾ. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ 'ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਸੰਵੇਦਨਾ' ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤ੍ਰੈਕਾਲੀ ਸਮੁੱਚਤਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰਤਾ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ 'ਬਹੁ ਅਤੇ ਪਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ' ਸੰਬੰਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਹੱਦਾਂ-ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਅਜੋਕੇ ਵਿਸ਼ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਜਾਣਨ ਤੇ ਵੇਖਣ 'ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ 'ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ : ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਪੁਰਸ਼' ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਤੇ ਸਮਕਾਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ : ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਵਿਵੇਚਨ' ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਿੰਨਤਾ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਮੱਧਮ-ਮੱਧਮ : ਨਾਰੀ-ਮਨ ਦੀਆਂ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਕਾਵਿਕ ਪੈਰਾਡਾਈਮ' ਵਿਚ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਅਜੋਕੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਸੰਵਾਦ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਕਿਸਾਨ ਅੰਦੋਲਨ : ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਆਗਮਨ' ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮਾਨਵੀਂ ਆਸ਼ਾਭਾਵ ਵਜੋਂ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅੰਦੋਲਨ ਜਾਂ ਨੇਤਾ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯਤਾ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਵੋਟ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਦੀਰਘ ਕਾਵਿ 'ਰੁੱਖ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ' : ਰੂਪਾਕਾਰਕ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਚ ਖੋਜਾਰਥੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਾਵਿ ਸਿਰਜਣਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸਿਖਰ ਵੀ। 'ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਵਾਦ ਅਤੇ ਅਜੋਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਵਾਸ' ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਗੌਣ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗੁੱਜਰ ਕਬੀਲਾ :



**ਡਾ. ਮਹਿਲ ਸਿੰਘ**  
**ਡਾ. ਆਤਮ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ**  
 sanvadpunjabi  
 @gmail.com  
 98722-17273

ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ' ਵਿਚ ਗੁੱਜਰ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਰਹਿਤਲ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਬਦਲਦਾ ਰੂਪ : ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ' ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2020 ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ 'ਮਨ ਦੀ ਚਿੱਪ' ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਬੇਗਾਨਗੀ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗੀਤਕ ਤੱਤ' ਲੇਖ ਵਿਚ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪਾਕਾਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਰੂਪਕੀ ਸੁਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਗੀਤਾ ਸੰਗ ਸੰਵਾਦ' ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਟੋਟਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅਜੋਕੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਨਿਰਖ-ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਬਿੰਬਾਂ ਦਾ ਇਕੱਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ' ਵਿਚ ਬਿੰਬ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰਕ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲੋਕਚਿਕਿਤਸਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ : ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਸਮਕਾਲ' ਵਿਚ ਲੋਕਚਿਕਿਤਸਾ ਦੀ ਇਲਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਵੇਂ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਝਾਨ : 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ' ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਜੋਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਉੱਭਰ ਰਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਡੇਰਾਵਾਦੀ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਬੜਾਵੇ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਅਜਮੇਰ ਸਿੱਧੂ ਦਾ ਕਥਾ ਜਗਤ : ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਰੋਕਾਰ' ਲੇਖ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਤੇ ਕਥਾ-ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਸੱਜਰੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗੀਵਿਊ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਵੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਬਣਦੇ ਸਾਹਿਤਕੀ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਗਤ ਲੱਛਣਾਂ ਸਮੇਤ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਕ ਦੇ ਖੋਜ-ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੇਖ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅੰਕ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ। ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਅੰਕ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮਹੱਤਵ ਵਜੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੈ।

-ਡਾ. ਮਹਿਲ ਸਿੰਘ

-ਡਾ. ਆਤਮ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ

